

**Відгук опонента
на дисертацію
Шуляка Назарія Олександровича на тему:
«Інформаційна гігієна в системі стратегічних комунікацій України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 291 – Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії
(галузь знань – 29 – Міжнародні відносини)**

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасних міжнародних відносин, у тому числі й зовнішньополітичних взаємодій України, обумовлює вивчення низки проблем, пов'язаних із комунікаційним їх виміром, головно із специфікою використання інформаційних технологій в умовах сучасного інформаційного суспільства. Інформація сьогодні набуває безпрецедентного значення, більш важливішого, аніж економічні, політичні та соціальні ресурси акторів міжнародних відносин. Сучасний світ, активізуючи потреби людей – активних учасників тих чи тих суспільно-політичних взаємодій, зокрема, суб'єктів прийняття політичних рішень, в отриманні та переробці величезних об'ємів інформації, сприяє їхній орієнтації в швидкозмінюваних політичних та соціально-економічних глобальних, регіональних і національних умовах, змушує їх бути гнучкими у сприйнятті інформації. Сьогодні, відтак, можемо спостерігати зміни у трактуванні поняття «інформаційна безпека», що зумовлені тим, що суспільство змушене переходити від традиційної боротьби з «витоками» інформації і несанкціонованим проникненням в інформаційні системи до створення комплексних систем інформаційної безпеки, попередження та подолання перешкод масовому негативному інформаційному впливу на свідомість громадян.

Звичайно, передбачити всі можливі загрози інформаційній безпеці неможливо, оскільки їх зміст та динаміка постійно змінюються. Саме тому важливою є необхідність спрямовувати державну та міжнародну політику інформаційної безпеки не так на пошук конкретної відповіді на певну існуючу загрозу, а на створення безпечних умов функціонування інформаційної сфери загалом, за яких остання буде несприйнятливою до можливих негативних впливів, як зсередини держави, так і ззовні. Отож, наукові розробки, у яких піднімаються згадані питання, мають значення у світлі виявлення особливостей формування та розвитку комплексної системи інформаційної гігієни у нашій державі та на міжнародній арені, на які впливають різноманітні чинники. Через дослідження тих чи тих детермінант, що визначають специфіку такої системи інформаційної гігієни, у сучасній політичній науці та науці про міжнародні відносини відбувається концептуалізація цього напрямку наукових досліджень, особливо із врахуванням вітчизняних умов суспільно-політичного розвитку. З огляду на це, дисертація Н. Шуляка, мета якої полягає у аналізі інструментів, світових тенденцій інформаційної гігієни та їхньої специфіки застосування в системі стратегічних комунікацій України (с.18), є вкрай актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертації є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу факультету

міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі України. Дисертація виконана в межах різних науково-дослідних робіт, у тому числі із закордонними партнерами (відділ політології Інституту наук про безпеку Краківського педагогічного університету ім. Національної освітньої комісії) та за фінансової підтримки Європейського Союзу у рамках програми ERASMUS+ напряму Модуль Жана Моне, який виконується протягом 2022–2025 рр. у Волинському національному університеті імені Лесі Українки.

Наукова і практична цінність дисертації. На основі ґрунтовної джерельної бази та достатньо вдало обравши основні теорії й концептуальні моделі (зокрема, ключові напрямки дослідження стратегічних комунікацій, інформаційного суспільства, інформаційної держави, інформаційної гігієни та їх характеристик (с. 28-36)), дисертант комплексно охопив концепцію інформаційного суспільства та стратегічних комунікацій, що включає інформаційну гігієну, й здійснює вплив на громадську думку через різноманітні інформаційні операції, спрямовані на захист суспільства від деструктивного впливу інформації. Стратегічні комунікації розглянуто як інтегроване використання різноманітних комунікативних інструментів для просування та захисту інтересів державної системи відповідно до її місії й стратегічних цілей (с. 41, 48-61).

Заслуговує на увагу й детальний підхід автора до аналізу понять «інформаційна безпека», «інформаційна держава», що передбачає використання урядом інформаційних технологій для ефективного управління країною та підвищення якості життя громадян (с. 70-72, 129, 191). Окрім цього Н. Шуляк розглянув етапи розвитку інформаційного суспільства та поступ державної інформаційної політики, запропонував кілька ключових напрямів розвитку інформаційного суспільства в Україні, наголосивши, зокрема, на його становленні, формуванні та посиленні застосування цифрових технологій, наголосі на посиленні медіаграмотності та впровадженні європейських стандартів у сфері інформатизації та гарантування інформаційної безпеки (с. 72-76).

Дослідницький інтерес викликає й те, що автор дуже детально аналізує різні форми деструктивних впливів у різні часові відтинки, характеризує об'єктивні показники сучасного політичного життя, зумовлені розвитком інформаційно-комунікативних технологій (с. 109-121). Йдеться і про період пандемії COVID-19, коли поширювались страх перед зараженням, соціальна ізоляція та економічні труднощі, які призводили до погіршення психічного здоров'я та зростання стресу й тривожних розладів (с. 131-137), і про загальний період гібридної війни РФ проти України, коли деструктивні впливи ворога посилюються через поширення дезінформації, маніпуляцію громадською думкою та кібератаки (с. 138-166).

Варто відзначити розгляд дисертантом низки стратегій та ініціатив ЄС у сфері інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій, які спрямовані на підвищення безпеки та конфіденційності у мережі інтернет, гарантування кібербезпеки та розвитку цифрових навичок (с. 87-107). Всі дослідженні стратегії та ініціативи мають важливе значення для гарантування того, щоб об'єднана Європа могла ефективно протистояти викликам і можливостям сучасної цифрової епохи, а також для забезпечення того, щоб громадяни

держав-членів ЄС могли безпечно й відповідально орієнтуватися у цифровому світі. У світлі стратегічної мети інтеграції України до ЄС, переймання досвіду країн-членів ЄС у сфері боротьби з дезінформацією, посилення медіаграмотності та загалом формування ефективної системи інформаційної гігієни є вкрай важливим для нашої держави.

Н. Шуляк звертає увагу й на перешкоди і загрози для ефективного використання інформаційних технологій та формування системи інформаційної гігієни. Зокрема, дисертант наголошує на проблемах інформаційного відставання, цифрового розриву та інформаційної нерівності, пропонуючи шляхи вирішення проблеми доступу до сучасних інформаційно-комунікативних технологій, що можуть бути застосовані органами державної влади та місцевого самоврядування (с.122-128).

Варто відзначити й увагу, яку надає дисертант дослідженню ролі медіаграмотності, медіаосвіти як елемента системи інформаційної гігієни (с. 85-86, 167-174). Такий підхід, на нашу думку, є вкрай важливим, адже опрацьовуються історичні етапи розвитку системи інформаційної гігієни в Україні, виявляються тенденції зміни форм та методів її забезпечення. Такий аналіз сприяє ґрунтовній оцінці стану медіаграмотності громадян України, окресленню тенденцій формування медіакомпетентностей, критичного мислення як інформаційного капіталу українського суспільства.

Особливо слід наголосити й на принципі об'єктивізму, який прослідковується у дослідженні, адже дисертант стверджує, що застосування інформаційних технологій має позитивні сторони, які сприяють розвитку держави й суспільства, але й водночас вони можуть мати суперечливий характер і навіть негативні конотації, які стають бар'єрами для проходження важливих соціально-політичних процесів і прогресу в цілому. У цьому контексті варто вказати, що Н. Шуляк відзначив важливість функціонування громадських медіа та соціальних мереж (с. 79-82) у спільному формуванні порядку денного обговорень і залученні громадян до громадських справ, однак припустив, що слід обережно застосовувати практики гейткіпінгу та спіндокторингу, з метою збереження балансу й принципів свободи слова й доступу до інформації (с.118-122).

На основі проведеного аналізу, автор приходить до основного висновку про те, що необхідним є удосконалення системи інформаційної гігієни як одного з ключових аспектів захисту від негативних наслідків деструктивних впливів, та підкреслює важливість обережного ставлення до інформації в умовах воєнного конфлікту (с. 189-190).

Отож, вибір методів дослідження, а також основних положень теорії міжнародних відносин, стратегічних комунікацій та прикладної політології дає можливість стверджувати про комплексність напрацювань дисертанта, що дало змогу сформулювати низку теоретичних та практичних висновків, які можуть бути корисними у сучасній політичній науці та науці про міжнародні відносини, а також мають міждисциплінарний характер.

Наукові положення, висновки і рекомендації у дисертації мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування. Це обумовлене великою кількістю проаналізованих здобувачем наукових праць, виробленням авторського підходу щодо проблематики забезпечення інформаційної гігієни як

складової стратегічних комунікацій нашої держави; апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях різного рівня, а також використанням сучасних загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження, наукових напрацювань у сфері інформаційної безпеки; виявлення чинників впливу та перспектив розвитку медіаграмотності й інформаційної гігієни серед широких верств населення у загальнонаціональному та глобальному вимірах.

Обґрунтованість положень і висновків, сформульованих у дисертації. Сформульовані дисертантом основні наукові положення, висновки та рекомендації є фахово обґрунтованими. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації достатньо обґрунтовані: теоретично, в точки зору методології, та емпірично. Це обумовлено комплексністю авторського підходу до проблематики забезпечення інформаційної гігієни в інформаційному просторі України, особливо під час деструктивних впливів різного характеру останніх років; апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях різного рівня, а також використанням сучасних загальнонаукових методів дослідження, новітніх наукових напрацювань щодо вказаної проблематики. Автором здійснено ретельне дослідження наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Особливо цінним є звернення дисертанта до емпіричних джерел, що становить ключову додану вартість для робіт за подібною тематикою. Використання подібних матеріалів дає змогу глибоко проаналізувати проблему та об'єктивно розкрити її основні аспекти.

Повнота викладення матеріалів у публікаціях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Отримані у роботі наукові результати сукупно розв'язують важливу проблему, що виявляється у комплексному аналізі проблематики національної інформаційної безпеки, а також визначенню та поясненню особливостей інформаційної гігієни у системі стратегічних комунікацій. Основні результати дослідження достатньо повно викладені в опублікованих працях автора: основні положення та результати дисертації висвітлено в 15-ти публікаціях (з них 2 – у виданнях, що входять до наукометричної бази Web of Science, 1 – у фахових наукових виданнях), тезах та матеріалах науково-практичних конференцій за міжнародною участю. Опубліковані наукові праці дають достатнє уявлення про зміст дисертації, її структуру, теоретичні висновки, а також відображають основні положення наукової новизни та висновки дисертації.

Текст дисертації Шуляка Н. розкриває логіку дослідження та реалізації визначеної мети та завдань. Тема дисертації актуальна, її структура – продумана, а матеріал – викладено логічно та послідовно. Висновки до розділів та загальні висновки дисертації обґрунтовані. Зміст роботи відповідає спеціальності 291 – Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії (галузь знань 29 – Міжнародні відносини).

Зміст анотації, яка подана українською та англійською мовами, відповідає змісту дисертації, стисло відображає основні положення наукової новизни та висновки дисертації. У дисертації не виявлено академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації та інших порушень, що могло б поставити під сумнів самостійний характер виконання автором наукового дослідження. У

роботі подано кваліфіковані посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей.

Окремі дискусійні питання і зауваження. Відзначаючи позитивні моменти дисертації, водночас потрібно висловити окремі зауваження, які можуть бути вектором для поглиблення дисертантом наукових розвідок у царині комплексного аналізу проблематики інформаційної гігієни у системі стратегічних комунікацій України:

1. Більш детального пояснення вимагає трактування дисертантом ключових понять у роботі. Так, зокрема, поняття «інформаційна гігієна», на наш погляд, автором не виправдано звужується лише до академічного виміру – *системи знань, що вивчає вплив інформації на психічне, фізичне та соціальне благополуччя людини та суспільства, розробляє заходи з покращення інформаційного середовища; завданням інформаційної гігієни є розробка основ гігієни інформаційної поведінки, наукове обґрунтування заходів з організації інформаційних мереж і процесів, виробництва, розповсюдження, споживання, зберігання та відтворення інформації, а також наукове обґрунтування (курсив наш) гігієнічних нормативів інформації та її середовища* (с. 16, 20). Водночас, трактування цього поняття мало б охоплювати й процесуальний та інституціональний виміри забезпечення інформаційної гігієни як сукупності інститутів та практичних заходів, що забезпечують збереження «інформаційного здоров'я» громадян України та ефективного застосування методів запобігання негативним інформаційним впливам.

2. З методологічної точки зору менша увага у дисертації зосереджена на нормативно-правовому регулюванні забезпечення функціонування системи інформаційної гігієни. Звичайно, ми розуміємо, що складність нормативно-правового регулювання такої складної сфери, пов'язаної з інформаційно-психологічним виміром суспільних взаємодій, стосується, насамперед, розпливчастості та недосконалості діючого законодавства в Україні. В першу чергу, це пов'язано з відсутністю гранично чітких операціональних і практично застосовуваних формулювань і термінів, пов'язаних із регулюванням використання інформаційних технологій, що відкриває шляхи для різноманітних зловживань при оперуванні ними. «Широка» прогалина в правовій системі зумовлена і недосконалістю системи законодавства загалом, і зокрема існуванням «подвійних стандартів», при застосуванні яких звинувачення у використанні «брудних» інформаційних технологій у стратегічних комунікаціях та в аморальності можуть висувати особи, які самі активно порушують законодавство, використовуючи подібні технології.

3. З методологічної точки зору, на нашу думку, вартувало б чітко обґрунтувати використання тих чи тих методологічних підходів (наприклад, системного, постбіхевіористського, неоінституціонального) у дослідженні, у межах яких можливі розгляд та моделювання системи інформаційної гігієни, врахування різноманітних факторів екзогенного та ендогенного характеру при її функціонуванні, виявлення перешкод, які ускладнюють функціонування такої системи, зменшують її ефективність і якість у процесі стратегічних комунікацій. Також при описі методів дослідження (с. 19) варто більш чіткіше виокремити загальнонаукові (системний, порівняльний, історичний тощо),

емпіричні (контент-аналіз, аналіз документів) та логічні (аналіз, синтез, індукція, дедукція) методи.

4. Автор слушно стверджує про необхідність подальшого вивчення проблем захисту інформаційного простору, національної інформаційної безпеки та інформаційної гігієни в Україні в період пост-правди (с. 21, 42-45). Сьогодні ми дійсно живемо у епоху пост-правди, коли емоційне і суб'єктивне виходить на перший план і відіграє визначальну роль при формуванні політичних переваг, коли у повній мірі інформаційні технології використовуються для маніпулювання політичною свідомістю та при формуванні політичної культури громадян. Відтак, при розгляді системи інформаційної гігієни цікавим видається фактор штучного інтелекту, який може використовуватись для фальсифікування повідомлень (у тому числі суспільно-політичного характеру), тим самим посилюючи прояви пост-правди. Дисертант детально розглянув регулювання цієї проблематики на рівні ЄС (с. 102-105). Чи виявив дисертант при здійсненні свого дослідження такі тенденції в Україні? І чи можна сьогодні запропонувати певні механізми подолання негативних проявів епохи пост-правди та формування ефективної системи інформаційної гігієни, враховуючи можливості, які надають цифрові технології та технології штучного інтелекту?

5. З інституційної точки зору варто говорити про нагальну потребу створення служби інформаційної гігієни, яка б, у першу чергу, могла контролювати якість інформаційних повідомлень, реклами (головно політичної) тощо. Ця служба мала б складатися з досвідчених експертів, наділених повноваженнями цілком або ж частково забороняти ті чи ті інформаційні кампанії, спрямовані на маніпулювання свідомістю людини. Такі заходи спрямовані на забезпечення психологічного здоров'я нації, забезпечення реалізації права людини на свідомий вибір. Водночас, тут виникає загроза того, що така державна служба може стати інститутом цензури, котрий з ідеологічних чи кон'юнктурних міркувань просіюватиме інформацію, надану для широкого загалу. Відтак, виникає питання, як вберегтися від такої загрози або ж мінімізувати її появи.

6. Вважаємо, що рекомендації, що їх подає дисертант щодо правил інформаційної гігієни (с. 167-186), слід систематизувати, враховуючи суб'єктний (окрема людина, суспільство, держава, міжнародна спільнота) та часовий критерії (коротко-, середньо- та довгострокова перспектива).

7. Робота не позбавлена мовних і стилістичних огріхів, зустрічаються стилістично невдалі конструкції та словосполучення, подекуди трапляються неточності.

Попри те, наведені зауваження стосуються головно дискусійних аспектів праці та не впливають на зміст дисертації, не применшують її наукової та практичної цінності, а лише пропонують можливі шляхи подальшого розвитку та вдосконалення досліджуваних проблем.

Загальний висновок. Загалом, здійснений аналіз рукопису дисертації Шуляка Н. О. на тему «Інформаційна гігієна в системі стратегічних комунікацій України» дає змогу зробити **висновок** про те, що робота виконана на належному теоретичному рівні, її основні положення апробовано у належній кількості наукових публікацій і наукових конференцій, є працею, у якій

представлено науково обгрунтовані результати. Дисертація є оригінальним і завершеним дослідженням, відповідає вимогам Наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а також «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, а її автор, Шуляк Назарій Олександрович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 29 – Міжнародні відносини за спеціальністю 291 – Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.

Офіційний опонент:

професор, кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»

Л. О. Дорош

Підпис Дорош Л. О. підтверджую:
Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»

Р. Б. Брилинський